

**MARKTVERKENNING ZORGECONOMIE
WEST-BRABANT
Stec Groep aan Kamer van Koophandel
West-Brabant**

Stec Groep B.V.
Peije Bruil en Ernst Voerman
November 2006

INHOUDSOPGAVE

1.	INLEIDING	1
	1.1 Situatie	1
	1.2 De aanpak	3
	1.3 Leeswijzer	4
2.	CONCLUSIES ZORGECONOMIE IN WEST-BRABANT	5
3.	STRATEGISCHE ADVIEZEN	16
	BIJLAGEN	

1. INLEIDING

Dit eerste hoofdstuk geeft de achtergrond van deze opdracht weer en beschrijft de aanpak.

1.1 Situatie

De zorgmarkt groeit en biedt nieuwe economische kansen

De zorgbehoefte in Nederland groeit. Dit is mede het gevolg van de toenemende vergrijzing en de groeiende belangstelling voor gezondheid. De bedrijvigheid rond zorg groeit eveneens bovengemiddeld, net als de investeringen en werkgelegenheid. De toenemende vraag naar zorg en het thema gezondheid biedt dan ook aantrekkelijke kansen voor West-Brabant om hiervan economisch te profiteren. Maar welke ontwikkelingen zijn er en hoe kan West-Brabant hierop inspelen? Waar liggen kansen om de zorg economie (stuwend) uit te bouwen en nieuwe werkgelegenheid te creëren, bedrijven aan te trekken en de productiestructuur van West-Brabant te versterken? In dit rapport geven we antwoord op deze vragen.

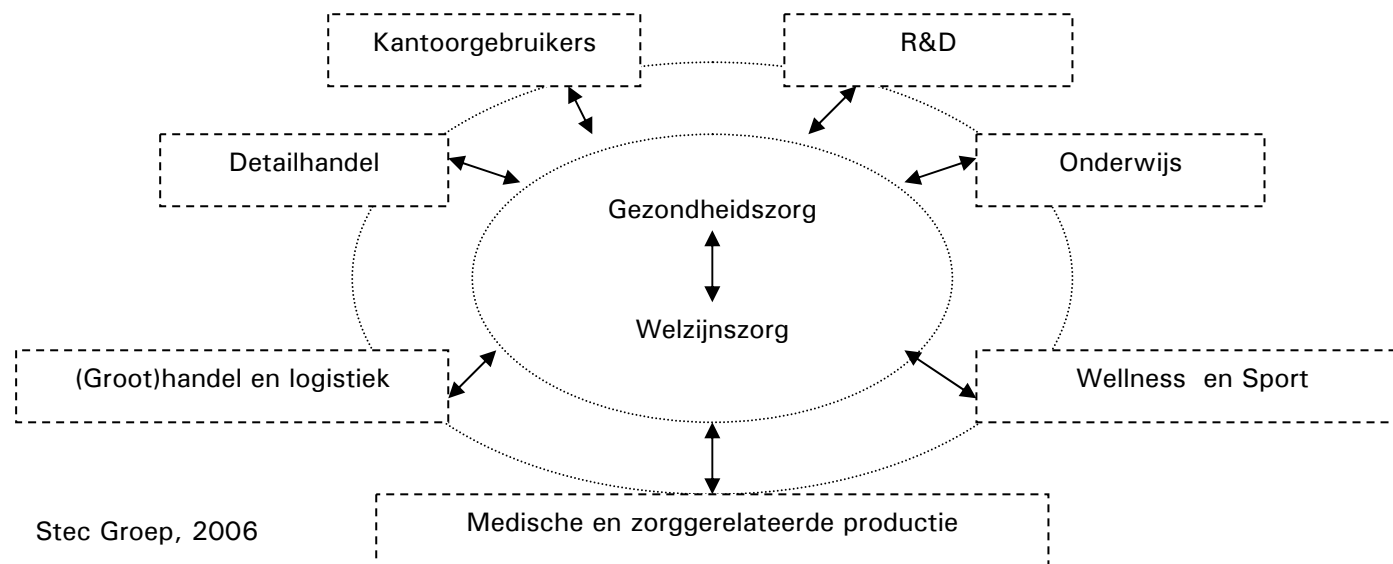
Zorgeconomie is een breed begrip en lastig af te bakenen

Het is niet eenvoudig om een allesomvattende definitie te geven van zorgeconomie. Het omvat in principe alle economische activiteiten die direct of indirect een relatie hebben met zorg. Zorgeconomie is daarmee meer dan alleen gezondheid- en welzijnszorg. Het gaat ook om een breed scala aan andere zorggerelateerde activiteiten zoals: medische en zorggerelateerde productie, (groot)handel in zorgproducten, detailhandel, zorgspecifieke en medische research & development, zakelijke en financiële dienstverlening (zorgverzekeraars e.d.), zorgopleidingen, wellness en sport (zie figuur 2). In bijlage A wordt uitgebreid ingegaan op de afbakening van het begrip zorgeconomie en de economische betekenis van deze verschillende (deel)segmenten binnen de zorgeconomie in West-Brabant.

Figuur 1: kamergebied West Brabant

Figuur 2: belangrijkste spelers in de zorg economie

Naar een strategisch advies

De Kamer van Koophandel West-Brabant heeft Stec Groep gevraagd een advies te ontwikkelen over de mogelijkheden om de zorg economie in West-Brabant uit te bouwen. Natuurlijk staan daarbij de economische belangen voorop. Wat kunnen West-Brabantse bedrijven, instellingen en overheden (gezamenlijk) doen om de regionale economie rond zorg een impuls te geven? Het gaat daarbij niet alleen om lokaal en regionaal verzorgende activiteiten, maar juist ook om het stimuleren van stuwende activiteiten (activiteiten die structureel bijdragen aan een extra bruto regionaal product, investeringen en werkgelegenheid in West-Brabant).

Doel van het strategisch advies:

- een overzicht geven van de belangrijkste economische potenties die de zorg economie in West-Brabant te bieden heeft;
- aanbevelingen en suggesties over hoe West-Brabant hier maximaal van kan profiteren.

1.2 De aanpak

De aanpak voor deze marktverkenning bestaat uit drie stappen.

Stap 1: statistische analyse en trends

In deze stap zijn alle bestaande inzichten en eerdere onderzoeken over zorg economie op een rij gezet. Tevens is het begrip zorg economie zorgvuldig afgebakend. Vervolgens is deze “sector” voor West-Brabant in kaart¹ gebracht. Op basis van deze analyse zijn conclusies getrokken over de huidige omvang van zorg en economie in West-Brabant en kansrijke segmenten binnen de zorg economie voor de toekomst.

Stap 2: inventarisatie van initiatieven en kwaliteiten van West-Brabant

Tijdens de tweede stap zijn alle lopende initiatieven in de West-Brabantse zorg economie in kaart gebracht. Ook is gesproken met verschillende zorgaanbieders, dienstverleners en betrokken overheden in West-Brabant. Het ging hierbij in het bijzonder over de kansen en mogelijkheden voor zorg economie in de regio². Bovendien zijn bevindingen uit de eerste stap in deze gesprekken getoetst.

Stap 3: advies en rapportage

De resultaten uit de twee voorgaande stappen zijn vertaald naar een advies. Er zijn meerdere aanknopingspunten voor de regio benoemd om zorg economie een extra impuls te geven, inclusief mogelijke acties die opgepakt kunnen worden. Daarnaast is weergegeven welke rol de Kamer van Koophandel West-Brabant hierin kan spelen.

¹ Bijlage A gaat in op de afbakening van het begrip zorg economie.

² Bijlage C geeft een overzicht van geïnterviewde personen en organisaties.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staan de belangrijkste conclusies van deze marktverkenning. Wat is de economische betekenis van zorgeconomie in West-Brabant op dit moment? Welke ontwikkelingen doen zich voor en waar liggen kansen om deze sector een extra impuls te geven?

Vervolgens geeft hoofdstuk 3 de strategische adviezen weer.

In de bijlagen staat de onderbouwing voor de conclusies en adviezen.

2. CONCLUSIES ZORGECONOMIE IN WEST-BRABANT

In dit hoofdstuk zijn de belangrijkste conclusies van deze marktverkenning samengevat.

1. Zorgeconomie: nu al grootste werkgever in West-Brabant en bij uitstek een groeimarkt

De zorgeconomie in West-Brabant is op dit moment goed voor circa 48.000 tot 53.000 arbeidsplaatsen. Ruim 38.000 arbeidsplaatsen hebben een directe relatie met de gezondheids- en welzijnszorg. Nog eens circa 10.000 tot 15.000 arbeidsplaatsen hebben een indirecte relatie met de zorgsector. In totaal is de zorgeconomie in West-Brabant goed voor een aandeel van 19% tot 22% van de totale werkgelegenheid in de regio (259.000 arbeidsplaatsen). Daarmee is de zorgeconomie de grootste werkgever in West-Brabant. Afgelopen jaren heeft de zorgeconomie een zeer sterke groei doorgemaakt. De werkgelegenheid in dit segment nam in de periode 2000-2005 toe met ruim 21% terwijl de totale werkgelegenheid in West-Brabant in diezelfde periode met bijna 1% afnam. Ook voor de komende decennia wordt, als gevolg van onder meer de toenemende vergrijzing, een verdere groei van de zorgsector verwacht. Enkele belangrijke trends die hieraan ten grondslag liggen staan in het kader hiernaast (zie verder ook bijlage A).

Trends in de zorgeconomie

Drijvende krachten

- vergrijzing van de bevolking
- meer marktwerking in de zorg
- toename gebruik van technologie in zorg
- opkomst van gentherapie en biotechnologie

Trends

- meer concurrentie in de zorg
- toenemend belang van kwaliteit van zorgaanbod
- schaalvergroting en fusies in de zorg
- zorg werkt aan ketenintegratie
- toenemend belang van preventie
- gezondheid en ontspanning als life-style
- groeiende vraag naar zorgwoningen
- toenemende druk op de arbeidsmarkt voor zorg

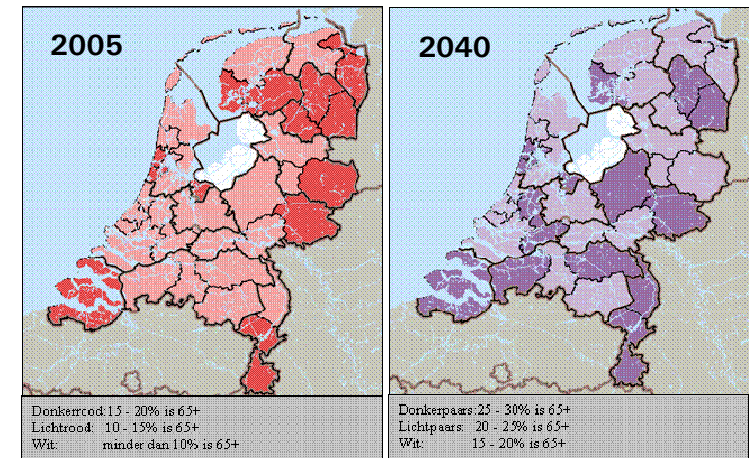
2. Sterke concentratie zorg economie in Breda, Roosendaal en Bergen op Zoom

Ruim 70% van de totale werkgelegenheid in de zorg economie in West-Brabant is geconcentreerd in de drie grootste steden in de regio: Breda, Roosendaal, Bergen op Zoom³. Hier zijn natuurlijk de grote zorgaanbieders in de welzijns- en gezondheidszorg gevestigd (streekziekenhuizen, thuiszorginstellingen, et cetera), maar ook de werkgelegenheid in de zorggerelateerde sectoren als productie, handel en logistiek, wellness en sport, onderwijs en dienstverlening is hier sterk geconcentreerd. Etten-Leur en Oosterhout nemen meer dan de helft van de resterende West-Brabantse werkgelegenheid in de zorg economie voor hun rekening.

3. West-Brabant vergrijst bovengemiddeld sterk

West-Brabant zal de komende jaren een inhaalslag maken als het gaat om vergrijzing. De verwachting is dat in 2020 het aandeel 65-plussers in West-Brabant 19% is, tegen 12% in 1990. Waar tot het jaar 2000 de vergrijzing van de bevolking in West-Brabant nog achter liep bij het Brabantse en nationale gemiddelde, zal de vergrijzing vanaf 2010 juist sneller toenemen dan in de rest van Nederland⁴. De toenemende vergrijzing is een van de belangrijkste drijvende krachten achter de sterk groeiende vraag naar zorg in de toekomst. Bovendien worden senioren steeds kapitaalkrachtiger en daarmee een interessante doelgroep. Enerzijds kan West-Brabant hier economisch profijt van hebben. Denk daarbij aan nieuwe zorgconcepten, comfortdiensten, wellness, toerisme en cultuur, et cetera. Anderzijds is het noodzakelijk om vroegtijdig rekening te houden met de sterke toename van de zorgvraag om te voorkomen dat er straks problemen ontstaan op het gebied van de kwaliteit van zorgaanbod, arbeidsmarkt, wonen en zorg.

Figuur 3: West Brabant vergrijst relatief sterk

Bron: Primus Pragma, 2005, bewerking Stec Groep

³ Bergen op Zoom heeft relatief de hoogste werkgelegenheid in de zorg economie, Breda is in absolute aantallen nummer één in de regio.

⁴ Bron: BN/De Stem, 5 augustus, 2006

4. Zorgeconomie in West-Brabant is sterk regionaal verzorgend, groei zal vooral autonoom zijn

De zorgeconomie in West-Brabant is sterk lokaal en regionaal verzorgend. De kern wordt gevormd door organisaties en instellingen uit de gezondheids- en welzijnszorg. Ook zorggerelateerde detailhandel, sport en wellness en andere zorggerelateerde sectoren in West-Brabant zijn sterk lokaal en regionaal verzorgend. Deze organisaties en instellingen richten zich vooral op bewoners uit de regio West-Brabant zelf. Afgelopen decennia is de gezondheids- en welzijnszorg “ongemerkt” uitgegroeid tot een van de grootste werkgevers in West-Brabant. De regio heeft zich in deze periode niet bovengemiddeld ingezet om de sector te stimuleren. Ook voor de komende decennia verwachten we dat een belangrijk deel van de groei in de zorgeconomie vanzelf op West-Brabant af zal komen. Twee drijvende krachten zijn hiervoor verantwoordelijk:

- de zorgvraag zal komende decennia verder toenemen als gevolg van de bovengemiddeld sterk vergrijzende bevolking in West-Brabant;
- de toenemende marktwerking in de zorg dwingt zorgaanbieders in West-Brabant om zelf innovatieve initiatieven te ontwikkelen om de kwaliteit en concurrentiekracht van hun zorgaanbod op peil te houden.

Is er eigenlijk wel sprake van een zorgeconomisch cluster in West-Brabant?

Een cluster is een geografische concentratie van onderling verbonden ondernemingen, gespecialiseerde toeleveranciers, dienstverleners en verwante instellingen actief op een specifiek terrein, in een land of regio. De ondernemingen zijn verbonden door complementariteit van hun producten op de afzetmarkten die ze gemeenschappelijk hebben. Zonder diepgravend onderzoek te hebben gedaan, kan worden gesteld dat alles wat regionaal verzorgend is in de gezondheids- en welzijnszorg (en dat is bijna de gehele zorgeconomie in West-Brabant) niet als een cluster kan worden beschouwd maar meer als een productieketen. Juist in verdere ketenintegratie binnen de zorg en intensivering van samenwerking tussen bijvoorbeeld zorginstellingen, bedrijven en onderwijs liggen kansen voor West-Brabant om de kwaliteit van het zorgaanbod (en daarmee de concurrentiekracht) te verbeteren en vernieuwende producten en diensten te ontwikkelen.

5. West-Brabant beschikt over kwaliteiten om zorgeconomie (stuwend) uit te bouwen

West-Brabant beschikt over kernkwaliteiten die kansen bieden om de zorgeconomie in de regio een extra impuls te geven.

Het gaat hierbij onder meer om het volgende:

Aantrekkelijke ligging en goede bereikbaarheid

West-Brabant heeft een strategische ligging in de Rijn-Schelde-Delta. Bovendien is de bereikbaarheid op orde; meerdere belangrijke vervoersassen doorkruizen het gebied. Dat maakt West-Brabant een aantrekkelijke vestigingsplaats voor kantoren en bedrijfsruimtegebruikers. De afgelopen jaren zijn op dit vlak dan ook zeer goede resultaten geboekt. Bijvoorbeeld met het aantrekken van Benelux-kantoren in Breda en de komst van vele logistieke centra rond Moerdijk. Hieronder bevinden zich ook bedrijven uit de zorgeconomie, zoals Abbott, Amgen en LeoPharma.

Het trackrecord van West-Brabant, de verwachte groei van het bedrijfsleven in de zorgeconomie en de sterke logistieke functie van de regio bieden zonder meer kansen om in de toekomst nieuwe bedrijvigheid rond zorg en economie naar West-Brabant te lokken. Acquisitieclubs zoals BOM en REWIN kunnen hierin een aanjagersrol vervullen.

De goede bereikbaarheid en ligging ten opzichte van grote marktgebieden (concentraties van bevolking in de Zuidvleugel van de Randstad, Brabantse steden, Vlaanderen) zijn ook attractief voor bestaande en nieuw te vestigen zorgvoorzieningen en diensten. Het kan daarbij gaan om een breed scala aan zorgvoorzieningen variërend van gespecialiseerde medische behandelingen tot wellness- en toeristisch recreatieve voorzieningen.

Tot slot kan de ligging en bereikbaarheid een pluspunt zijn vanuit arbeidsmarktperspectief. Het biedt goede kansen om personeel te werven vanuit een groter gebied dan de regio zelf.

Ruimtelijke kwaliteit en aantrekkelijk woon-/leefklimaat

De ruimtelijke kwaliteit van West-Brabant komt naar voren in de rust, ruimte en natuur die de Brabantse Wal en de Biesbosch te bieden hebben. Bovendien wordt het leef- en woonklimaat in West-Brabant met steden

als Breda en Bergen op Zoom (mooie, historische binnenstad), maar ook in kleine kernen (landelijk wonen) hoog gewaardeerd. Ook zijn de Zeeuwse kust en het grootstedelijke Antwerpen zijn nabij.

De ruimtelijke kwaliteit biedt goede aanknopingspunten voor de ontwikkeling van diverse zorggerelateerde wellness-concepten en toeristisch, recreatieve producten. Denk aan kuuroorden, zorgboerderijen, zorghotels, privé-klinieken. Het aantrekkelijke woon- en leefklimaat maakt West-Brabant bovendien een interessante regio voor de ontwikkeling van vernieuwende woonzorg-concepten (zoals de Klokkenberg, zie kader hieronder), waarmee ook bewoners van buiten de regio aangetrokken kunnen worden.

Landgoed de Klokkenberg

De Vitalis Zorggroep is gestart met de herontwikkeling van het complex en het landgoed de Klokkenberg in Breda. Vitalis verwacht op het landgoed een woonzorgcomplex te kunnen realiseren dat geheel voldoet aan de nieuwste eisen op het gebied van seniorenhuisvesting met zorg. Dit betekent een gevarieerd aanbod van (huur) woonzorg-appartementen ondersteund door een goede zorginfrastructuur en services waardoor de senioren zelfstandig blijven wonen, ook al hebben zij zorg nodig. Zowel de historische architectuur als de karakteristieke landschappelijke context zal gerespecteerd worden. Hierdoor blijft de monumentale waarde evenals de bestemming zorg en wonen behouden.

Bovengemiddeld sterke vergrijzing

West-Brabant zal de komende decennia bovengemiddeld sterk vergrijzen, zo is de verwachting. Dit betekent, zeker in vergelijking met regio's die minder snel vergrijzen, een sterk toenemende vraag naar zorg en daaraan gerelateerde diensten en voorzieningen. Dat biedt kansen voor de gevestigde zorgaanbieders, bedrijven en instellingen in West-Brabant. Maar ook voor spelers van buiten de regio. Bovendien liggen er veel mogelijkheden voor startende ondernemers om (nieuwe) zorggerelateerde producten en diensten aan de man te brengen. Bijvoorbeeld op het vlak van de persoonlijke dienstverlening, via het aanbieden van services (persoonlijke verzorging, catering, vervoer, klussen, bewaking, technologie/ICT) aan huis, maar ook de detailhandel (markt voor 65+) en wellicht de bouw. Kortom, ouderen kunnen en moeten ook gezien worden als een interessante en tevens draagkrachtige doelgroep.

Aanwezigheid van grote spelers in de zorgeconomie

In West-Brabant zijn verschillende grote spelers gevestigd die direct of indirect een relatie hebben met de zorgeconomie. Voorbeelden zijn onder meer de grote regionale ziekenhuizen als Amphia (Breda) – de grootste

werkgever van West-Brabant -, Franciscus (Roosendaal) en Lievensberg (Bergen op Zoom), grote zorginstellingen en grote bedrijven als Amgen, Abbott, LeoPharma en SHL. Gevestigde bedrijven en instellingen geven 'smoel' aan de zorg economie en leveren veel arbeidsplaatsen (direct en indirect). Ook vormen zij een belangrijke broedplaats voor startende ondernemers en een basis voor innovaties in de West-Brabantse zorg economie. Dit is zeker zo wanneer de regio er in slaagt de samenwerking tussen deze partijen onderling en met andere (kleinere) zorgpartijen te intensiveren. De grotere spelers zouden hierin overigens een trekkersrol kunnen vervullen; door hun expertise en netwerk in te zetten en/of door meer regionaal in te kopen en uit te besteden. De aanwezigheid van deze grotere spelers kan eveneens een vestigingsplaatsfactor zijn voor nieuwe zorggerelateerde bedrijvigheid van buiten de regio, ze zijn in feite een ambassadeur voor West-Brabant op dit vlak. Tot slot speelt mee dat grote partijen in de zorg, zoals ziekenhuizen, op termijn steeds meer activiteiten gaan uitbesteden, waardoor weer kansen ontstaan voor (nieuwe) West-Brabantse bedrijven om als toeleverancier te fungeren voor deze organisaties.

Aanwezigheid zorgopleidingen en toerisme-onderwijs op HBO-niveau (NHTV)

West-Brabant kent diverse zorgopleidingen op MBO en HBO-niveau (ROC's, Avans Hogeschool). Hier liggen kansen om in nauwe samenwerking met de zorgsector de kwaliteit van het arbeidspotentieel te optimaliseren en daarmee de concurrentiekracht van de regio te verbeteren. Dit zal ook nodig zijn, omdat het zeer onzeker is of er in toekomst voldoende gekwalificeerd personeel beschikbaar is voor de zorg. Bovendien blijkt in de praktijk dat vraag en aanbod niet altijd even goed op elkaar aansluiten. Ook het imago van werken in de zorg verdient de aandacht.

De aanwezigheid van de NHTV in Breda, als kenniscluster rond toerisme en recreatie, is bovendien interessant met het oog op de groeiende vraag naar wellness en zorggerelateerde toeristisch recreatieve voorzieningen en producten. Samen met de NVTH kunnen zorgaanbieders en horeca-ondernemers onderscheidende kansrijke concepten en opleidingen uitwerken die West-Brabant op de kaart zetten.

6. West-Brabant: verschillende perspectieven voor structuurversterkende projecten

De specifieke kwaliteiten van West-Brabant in combinatie met de ontwikkelingen in de gezondheids- en welzijnszorg en daaraan gerelateerde sectoren⁵ bieden perspectieven voor economische ontwikkeling in West-Brabant. Het gaat hierbij om vier aspecten:

- A. het verankeren van bestaande zorggerelateerde bedrijvigheid door het stimuleren van efficiëntere vormen van samenwerking. Het leggen van dwarsverbanden tussen verschillende sectoren en activiteiten (bijvoorbeeld wellness en gezondheidszorg, productie en gezondheidszorg, onderwijs en welzijnszorg, wonen en zorg) of (gezamenlijke) innovatie en product- en conceptontwikkeling.
- B. het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid binnen zorgeconomie door het creëren van een aantrekkelijk vestigingsklimaat (zorgboulevard, hoogwaardige bedrijventerreinen en kantoorlocaties, et cetera.), aanjagen van initiatieven in de markt en actieve regiomarketing gericht op specifieke doelgroepen (zoals wellness, zorggerelateerde dienstverlening, productie en logistiek, et cetera.);
- C. het aantrekken van zorgbestedingen uit andere regio's door het bestaande toeristisch en recreatieve potentieel van West-Brabant uit te bouwen in combinatie met zorg en wellness en aantrekkelijke zorgconcepten (privé-klinieken, nieuwe behandelmethodes, preventie, woonconcepten, et cetera) aan te bieden.
- D. verder liggen er kansen om zorgbestedingen vanuit andere regio's aan te trekken door de kwaliteit van het zorgaanbod in West-Brabant te verbeteren (bijvoorbeeld door intensievere samenwerking, ketenintegratie, vernieuwende zorgconcepten gericht op preventie, terugdringen van wachtlijsten, et cetera.) in combinatie met een doelgerichte marketing van deze vernieuwende zorgconcepten.

7. Zorgeconomie is niet alleen een verhaal van kansen; de concurrentie tussen regio's is hevig!

Zorgeconomie is niet alleen een kwestie van kansen benutten en groei faciliteren. Er zijn ook 'defensieve' argumenten om vernieuwende initiatieven in de West-Brabantse zorgeconomie te stimuleren. De marktwerking in de zorg maakt het immers mogelijk voor spelers van buiten de regio om de West-Brabantse markt te betreden, zonder direct over te gaan tot vestiging in de regio. Daarnaast heeft West-Brabant te maken met concurrentie vanuit België. Dit kan ten koste gaan van West-Brabantse zorgaanbieders en op termijn leiden tot verlies van banen.

⁵ In bijlage A gaan we in op relevante trends in de zorgeconomie.

Kort samengevat moet de zorgeconomie in West-Brabant rekening houden met een aantal bedreigingen:

- zorgaanbieders in West-Brabant zien een groeiend aantal patiënten vertrekken naar concurrenten net over de grens in België. De kwaliteit van de zorg en service in België is over het algemeen beter (meer klantgericht, kortere wachtlijsten!) en bovendien is deze markt meer transparant;
- schaalvergroting, fusies en overnames bij zorginstellingen en dienstverleners leiden in veel gevallen tot reorganisaties en een herpositionering en concentratie van activiteiten op één of enkele locaties. Deze dynamiek biedt kansen voor regio's die hoofd- en regiokantoren aan zich weten te binden, maar vormt tegelijkertijd een bedreiging voor regio's waar deze functies (en dus werkgelegenheid) verdwijnen⁶. Grote ziekenhuizen en bedrijven denken overigens vooral internationaal, off-shoring van activiteiten naar India is voor hen zonder meer een optie, net zoals men bij de inkoop van goederen en diensten veel verder kijkt dan West-Brabant;
- de aan West-Brabant grenzende regio's/gemeenten roeren zich inmiddels actief op het gebied van zorgeconomie en ontwikkelen vernieuwende initiatieven om de kansen die zorgeconomie biedt, te verzilveren. Voorbeelden in de directe omgeving van West-Brabant zijn ondermeer Dordrecht (Gezondheidspark), Tilburg (Zorgboulevard) en Zeeland (Zorgtoerisme);
- een andere bedreiging voor West-Brabant is de verwachte krapte op de arbeidsmarkt in en rond de zorg. Dat speelt uiteraard in veel andere regio's ook (zie kader), maar de bovengemiddeld sterke vergrijzing maakt dit probleem voor West-Brabant nog relevanter. En juist de beschikbaarheid van voldoende gekwalificeerd personeel is cruciaal voor een sterke verankering en groei van bedrijven en instellingen in de West-Brabantse zorgeconomie.

⁶ In het kader van deze marktverkenning is onder meer gesproken met OZ Zorgverzekeringen in Breda. OZ is onlangs gefuseerd met CZ Zorgverzekeringen (hoofdkantoor in Tilburg). Samen beschikken deze zorgverzekeraars over vier kantoren, die voorlopig allen behouden zullen blijven.

'Tekort van half miljoen verzorgers'

Van onze verslaggevers

Woensdag 5 juli 2006 - DEN HAAG – Het tekort aan personeel in de verzorging en verpleging dreigt in 2025 op te lopen tot een half miljoen mensen. Dat zeggen bestuurder Pim van Loon van de vakbond AbvaKabo en hoogleraar toekomststudies gezondheidszorg Theo de Vries.

Volgens Van Loon zullen overheid en opleidingsinstituten een forse krachtsinspanning moeten leveren om te voorkomen dat ouderen straks niet de zorg krijgen die ze nodig hebben. „Iedereen zal schrikken als er straks zo'n enorm tekort is, maar we moeten er vooralsnog wel rekening mee houden. Er komen miljoenen ouderen die zorg nodig hebben als gevolg van de toenemende vergrijzing, een hoger aantal chronisch zieken en een verwachte verdubbeling van het aantal dementerende ouderen tot een half miljoen.“

Ook De Vries vindt dat. „Als je de zorg tenminste op een aanvaardbaar niveau wilt houden. Je kunt ook alle bejaarden op het Malieveld neerzetten en de brandspuit er op loslaten. Maar dat willen we natuurlijk niet.“

Een recent onderzoek van het ministerie van Volksgezondheid heeft aangetoond dat over twintig jaar ongeveer een kwart van de beroepsbevolking in deze sector werkzaam moet zijn om aan de vraag te kunnen voldoen. Dat is twee keer zoveel als nu, terwijl er op dit moment al tekorten zijn.

Staatssecretaris Ross-Van Dorp van Volksgezondheid en Welzijn maakt zich grote zorgen over de toekomst. Als de economie aantrekt, zullen jongeren steeds meer kiezen voor een goed betaalde baan. Nu al is de animo voor een beroepsopleiding in de zorg tanende. Daarom is ze een campagne begonnen om het imago van de zorg te verbeteren: Trots op de zorg. Ross wil laten zien dat de zorg moderniseert, dat er steeds meer wordt geluisterd naar de behoeften van bewoners en verzorgers en dat het daardoor veel leuker werk is dan menigeen denkt.

Minister Hoogervorst van Volksgezondheid vindt dat er meer personeel uit het buitenland moet worden aangetrokken, maar dat is tot nu toe geen succes gebleken. Volgens hoogleraar Theo de Vries kunnen ook allochtonen de leemte niet opvullen, omdat er een te groot cultureel verschil is. „Moslimmeisjes mogen niet aan mannenlijven zitten, dus dat werkt niet.“ De Vries denkt dat door het meer en beter toepassen van ICT een deel van het probleem is op te lossen: „omdat er veel tijd in communicatie gaat zitten en je die met behulp van moderne technieken flink kunt beperken.“

8. Er is in West-Brabant nog geen grote drive merkbaar om zorgeconomie tot een succes te maken

Van een strategische, gezamenlijke aanpak in West-Brabant gericht op zorgeconomie is tot nu toe nog geen sprake. In de gesprekken met marktpartijen, instellingen en overheden⁷ zijn vooralsnog geen concrete plannen aangetroffen om structureel met zorgeconomie aan de slag te gaan. Natuurlijk zijn er enthousiaste mensen en worden door diverse partijen interessante initiatieven ontwikkeld⁸, maar personen of partijen die de kar echt trekken en sterk leiderschap tonen en de zorgeconomie verder willen uitbouwen ontbreken. Veel partijen zijn nog zoekende; de regio bevindt zich nog in een verkennende fase. En initiatieven blijven vaak gericht op de lokale en regionale markt. In feite is er bij de betrokken partijen in West-Brabant nog niet voldoende 'de sense of urgency' om de zorgeconomie als belangrijke en kansrijke economische sector te omarmen.

Lopende initiatieven in West Brabant

Er is in dit onderzoek een inventarisatie gemaakt van lopende initiatieven op het gebied van zorgeconomie in West Brabant. Op hoofdlijnen is het beeld als volgt:

- West Brabant kent inmiddels een aantal concrete initiatieven op het gebied van zorgeconomie;
- projecten zijn vooral gericht op onderwijs en arbeidsmarkt, innovatie, toerisme en wellness, wonen en zorg, et cetera.
- deze projecten zijn veelal bottom-up gerealiseerd en kleinschalig en lokaal/regionaal van karakter;
- een groot aantal initiatieven bevindt zich in de ideeënfase en moet nog concreet worden uitgewerkt.

In bijlage B staat een overzicht van de belangrijkste initiatieven rond zorg en economie in West Brabant.

9. Andere regio's en steden kenmerken zich door een hogere 'sense of urgency'

In andere Nederlandse regio's leeft het thema zorgeconomie in vergelijking met West-Brabant al sterker. Voorbeelden zijn Twente (Zorg & Technologie), Oost Nederland (Health Valley), Leiden (Bio Sciencepark), Dordrecht (Gezondheidspark) en Limburg (Zorgtoerisme). Maar ook over de grens in België zit men niet stil. Wat opvalt aan zorg en economie in andere regio's en steden is dat:

- ze daadwerkelijke, brede programma's hebben voor zorgeconomie of deze aan het ontwikkelen zijn;

⁷ Zie bijlage C voor een overzicht van geïnterviewde personen.

⁸ Zie bijlage B voor een overzicht van lopende initiatieven in West Brabant

- ze eigen accenten leggen maar altijd kiezen voor een combinatie van elementen. Bijvoorbeeld kennis, technologie en innovatie, seniorentoerisme en zorgparken;
- er altijd een duidelijke trekker is, veelal de ontwikkelingsmaatschappij of een dedicated commissie;
- er sterk wordt samengewerkt met het bedrijfsleven en gemeenten;
- marketing meestal een belangrijk onderdeel van de strategie is en dat deze regio's een duidelijk imago opbouwen hiermee;
- er meestal een sterke koppeling met acquisitie- en investeringsbevordering is.

Samengevat

- zorgeconomie is **één van de belangrijkste economische pijlers van West-Brabant**, nu en in de toekomst;
- de sterk veranderende markt voor zorg biedt **volop kansen** voor vernieuwende producten en diensten, zowel verzorgend als stuwend. **Samenwerking** tussen diverse zorggerelateerde bedrijven, instellingen en organisaties en **ketenintegratie** zijn daarbij belangrijke uitgangspunten;
- er zijn ook enkele **bedreigingen** voor de werkgelegenheid en groei in de zorgeconomie in West-Brabant; de toenemende concurrentie vanuit andere regio's, de dreigende krapte op de arbeidsmarkt en de efficiëncyslag en rationalisatie bij spelers in het veld;
- West-Brabant beschikt over een aantal **kernkwaliteiten** dat kansen biedt in relatie tot zorg en economie. Vooral onderscheidend zijn de bovengemiddelde vergrijzing en de aanwezigheid van de NHTV. Het gaat daarnaast om meer generieke factoren zoals de strategische ligging, de goede bereikbaarheid, de kwaliteit van de (woon)omgeving en de aanwezigheid van enkele grote zorgaanbieders en zorggerelateerde bedrijven;
- het is nu van belang de **zorgeconomie in West-Brabant krachtig te positioneren** en diverse zorgpartijen bij elkaar te brengen om kansrijke initiatieven te inventariseren en verder uit te werken. Vooralsnog ontbrak de 'sense of urgency' hiervoor.

3. STRATEGISCHE ADVIEZEN

In dit hoofdstuk zijn de strategische adviezen voor zorg en economie in West-Brabant uitgewerkt.

Advies 1. Stel een strategische agenda op voor zorgeconomie in West-Brabant

Er kunnen vijf kansrijke speerpunten onderscheiden worden voor de regio West-Brabant

Wanneer gekeken wordt naar de trends in de zorgeconomie en de specifieke kwaliteiten waarover West-Brabant beschikt, ontstaat een strategische agenda die uit vijf lijnen bestaat. Concreet gaat het om de volgende kansrijke speerpunten:

1. zorginnovatie en zaken doen in de zorg;
2. zorg en vastgoed;
3. zorg, toerisme en wellness;
4. zorg en arbeidsmarkt;
5. investeringsbevordering zorggerelateerde industrie en logistiek.

Hieronder worden de verschillende speerpunten nader toegelicht. Uiteraard staan deze kansrijke speerpunten niet op zich en zijn er mogelijkheden voor het leggen van dwarsverbanden tussen verschillende speerpunten (bijvoorbeeld toerisme, vastgoed en zaken doen in de zorg) maar ook tussen deze speerpunten en andere beleidsterreinen als ruimtelijke ordening, economie en sociale zaken. We pleiten er dan ook voor de kansen die deze verschillende speerpunten bieden met een ruime blik te benaderen en zoveel mogelijk te zoeken naar synergie: waar kunnen lopende en nieuwe initiatieven elkaar versterken?

1. Zorginnovatie en zaken doen in de zorg

Waarom dit speerpunt?

Het commerciële denken is een nieuw fenomeen in de zorg en nog maar mager ontwikkeld. Dit onderzoek toont ook aan dat er in West-Brabant vooralsnog weinig wordt samengewerkt binnen de zorg economie. Dat geldt overigens voor de zorgsector in geheel Nederland. Er liggen echter veel kansen om verbindingen te leggen tussen bedrijven en instellingen en gezamenlijk nieuwe producten en diensten te introduceren en zorgketens te integreren. Dit gaat vooralsnog minder eenvoudig dan in andere economische sectoren omdat partijen elkaar nog moeten leren vinden, de wet- en regelgeving belemmerend werkt en omdat men moet leren samen te werken.

De marktgerichte benadering in de gezondheidszorg wordt sterk gestimuleerd vanuit het overheidsbeleid. Marktwerking wordt beschouwd als het middel om de kwaliteit in de zorg te verbeteren. Tegelijkertijd brengt dit meer concurrentie met zich mee, klanten kunnen elders 'shoppen' en nieuwe spelers kunnen toetreden tot de West-Brabantse markt. Om creatief in te spelen op ontwikkelingen en kansen die de veranderende zorgmarkt biedt, is het van belang dat zorgaanbieders in West-Brabant steeds meer marktgericht gaan denken. Wie zijn mijn klanten? Wat wensen zij? Welke producten en diensten bied ik aan? Hoe blijf ik de concurrentie voor? De kwaliteit van het zorgaanbod wordt dus steeds meer een onderscheidende factor in de zorg en daarmee bepalend voor de concurrentiekracht van de zorg in West-Brabant.

Hoofdpijnen van dit speerpunt

Deze beleidslijn moet een bijdrage leveren aan verdere samenwerking tussen allerlei spelers in de zorg economie in West-Brabant en heeft vooral een structuurversterkende (ontwikkeling en innovatie in feite) insteek. Centraal staat de verbetering van de kwaliteit van diensten en producten bij bestaande al in de regio gevestigde partijen. Het verder professionaliseren van deze activiteiten – via samenwerking, productinnovaties, clustertrajecten et cetera - is nodig om concurrerend te blijven.

Eerste cruciale stap hierin is het bij elkaar brengen van verschillende partijen en het inventariseren van belangrijke behoeften bij deze partijen⁹. Vervolgens kunnen projecten gedefinieerd worden. Deze projecten kunnen uiteraard onderdeel zijn van bestaande regionale stimuleringsprogramma's.

Er zijn voldoende kansrijke segmenten in de zorg waarop West-Brabant zich bij dit agendapunt kan richten. Denk aan nieuwe markten en producten rondom zorg op afstand (ICT, wonen en zorg), behandeling van specifieke ziektebeelden, preventieve zorg (voor werkgevers van groot belang) en tal van facilitaire diensten. Ook zijn wellicht goede koppelingen te maken tussen activiteiten van gevestigde bedrijven in de zorgeconomie en de activiteiten en plannen van grote ziekenhuizen en zorginstellingen in de regio. Mogelijk liggen er aanknopingspunten in het Innovatieprogramma Brabant van de BOM, waarin vernieuwing in de zorg een aandachtspunt is¹⁰. Overigens is het daarbij van belang om er op te duiden dat de kansen voor partijen uit de zorgeconomie zich – mede door de nieuwe marktwerking - niet alleen beperken tot het West-Brabantse!¹¹

Een andere belangrijke lijn omvat het bevorderen van het ondernemerschap. De ontwikkelingen in en rond de zorg bieden diverse aanknopingspunten voor starters die werken aan vernieuwende producten en diensten (comfortdiensten, ICT-oplossingen, wellnessconcepten, persoonlijke verzorging, privé-klinieken, et cetera.). De praktijk leert bovendien dat bij medisch specialisten en mensen in de zorg diverse ideeën bestaan voor kansrijke producten en diensten, maar de ondernemersgeest ontbreekt om deze kansen concreet uit te werken. Andersom komt ook voor dat ondernemers die kansen zien onvoldoende kennis en inzicht hebben in de werking van de zorgmarkt om deze kansen te verzilveren. Het in contact brengen van specialisten in de zorg met ondernemers en investeerders komt nu nog maar mondjesmaat voor. Indien dit meer gaat gebeuren, ontstaat een goede basis voor innovaties in de zorg en startende ondernemingen. Verder draagt het bij aan de verankering van bestaande bedrijvigheid in West-Brabant.

⁹ Laat de markt vooral bedenken wat nodig is aan ontwikkeling en innovatie, ga niet aan dode paarden trekken!

¹⁰ In het innovatieprogramma is tot medio 2008 zes miljoen euro beschikbaar voor vernieuwende projecten op het gebied van gezondheidszorg en senioreneconomie (zie bijlage B).

¹¹ Zie het SHL in Etten-Leur dat momenteel ook activiteiten in de regio Den Haag ontplooit.

Vooral het beschikken over procestijd en mogelijkheden om ondernemende partijen bij elkaar te brengen, zijn belangrijk voor deze beleidslijn! Er moeten bruggen gebouwd worden tussen verschillende segmenten op en rond de zorg economie. Seminars, congressen, businessclubs, partnersearch en een interactieve website waarbij partijen elkaar vinden, zijn daartoe essentieel.

Mogelijke acties

Mogelijke acties waaraan in dit kader gedacht kan worden zijn:

- gesprekken voeren met beeldbepalende spelers zoals Amphia en Amgen om te verkennen welke behoeften deze partijen hebben en hoe dit gekoppeld kan worden aan het versterken van de regionale zorg economie. En: welke innovaties zijn/worden al bedacht/uitgevoerd?
- het starten van een businessclub en/of Kenniskring rond zorg economie in West-Brabant: relatie- en kennisnetwerk voor zaken doen in de zorg;
- symposia starten met workshops, matchmaking (zorg en industrie) en partnersearch rond kansrijke thema's in de zorg;
- (door)startersbegeleiding beginnen rond het thema zorg economie, inclusief gratis adviesdiensten voor vercommercialisering van zorgproducten en –diensten;
- een dag organiseren in het kader van 'starters in de zorg';
- studenten opleiden in ondernemerschap en zorg, ontwikkelen van vernieuwende opleidingen op dit vlak (zoals Sport, Gezondheid en Management);
- ontwikkelen van een systeem om kwaliteit in de zorg transparant te maken (benchmarking);
- clusterprojecten opzetten, stimuleren van ketenintegratie bij zorgaanbieders, vooral ook voor het MKB.

2. Zorg en vastgoed

Waarom dit speerpunt?

In de zorg economie ontstaan allerlei nieuwe diensten en producten, woonzorgcomplexen zijn hier een mooi voorbeeld van. Dat biedt mogelijkheden voor de regio. Door zorgdiensten fysiek te koppelen aan andere economische activiteiten en voorzieningen ontstaan nieuwe kansen voor synergie en ketenintegratie. Goede

voorbeelden van projecten die nu al lopen in West-Brabant zijn: Coach & Care in Breda (Onderwijs en Zorg), Landgoed de Klokkenberg (Wonen en Zorg) en de Gertrudisbron in Bergen op Zoom (Wellness en Zorg)¹².

Door zorg fysiek te clusteren en waar mogelijk te koppelen aan andere economische functies, kunnen ook nieuwe unieke werklocaties voor zorggerelateerde bedrijven en instellingen ontstaan. Bovendien ligt op deze locaties de mogelijkheid door koppeling van functies unieke zorgconcepten te ontwikkelen met een bovenregionale aantrekkingskracht.

Kortom, de trends rond zorg en economie leiden tot andere, nieuwe eisen aan locaties en vastgoed. Indien West-Brabant wil profiteren van deze ontwikkelingen zal men ook de ruimte moeten bieden aan de nieuwe vastgoedconcepten die ontstaan in en rond de zorg. In andere steden en regio's zijn al enige tijd initiatieven en projecten zichtbaar op dit vlak zoals in Dordrecht (Gezondheidspark), Heerenveen (Sportstad), Utrecht (Zorgboulevard, Mesos Leidsche Rijn, Domus Medica, zie box), Zwolle (Zorgboulevard), Valkenburg (Zorg, preventie en toerisme) en Nijmegen (Sanadome).

Domus Medica is een bedrijfsverzamelgebouw (18.000 m², oplevering februari 2007, locatie Papendorp Utrecht) van een dertigtal professionals in de zorg. Het is een gebouw waar mensen uit de zorgsector graag komen: om te werken, om te vergaderen, om bij te scholen et cetera. Doel van de gemeenschappelijke huisvesting is het bevorderen van inhoudelijke samenwerking. Daarnaast is er een gemeenschappelijke facilitaire dienstverlening ontwikkeld die volledig los staat van de inhoudelijke samenwerking. Deze gemeenschappelijkheid heeft geleid tot een optimaal resultaat tussen de kwaliteit van de huisvesting, de services en de kosten. Het succes van het project heeft ertoe geleid dat Domus Medica inmiddels bijna vol is en er uitbreiding tot een Medisch Carré op stapel staat.

Zorg en vastgoed dragen dus zowel bij aan het verankeren van regionale bedrijven en instellingen als aan het werven van nieuwe bedrijven en instellingen van buiten de regio. Tevens is er een link met ontwikkeling en innovatie, door samenkomen van verschillende partijen kunnen immers nieuwe innovatieve (vastgoed)concepten voor de zorg bedacht worden.

¹² In bijlage B beschrijven worden deze projecten beschreven.

Hoofdpijnen van dit speerpunt

Het gaat bij dit agendapunt enerzijds om het creëren van de juiste randvoorwaarden; fysiek (locaties) en niet-fysiek (ruimtelijke ordening, publieke rol). Anderzijds kan de regio een aanjaagrol vervullen als het gaat om het introduceren en uitwerken van vernieuwende vastgoedconcepten. Bijvoorbeeld door partijen uit de zorg en de bouwwereld meer aan elkaar te koppelen en/of door specifieke kansen – zoals de fusie van ziekenhuizen – te benutten. Het bij elkaar brengen van corporaties, bouwbedrijven, vastgoedpartijen en zorgaanbieders is in ieder geval een belangrijke manier om nieuwe initiatieven te bedenken en van de grond te krijgen.

Naar type zorg en vastgoed liggen er zeker op het gebied van wonen en zorg goede mogelijkheden in West-Brabant. De regio vergrijsst bovengemiddeld sterk en bovendien kenmerkt West-Brabant zich door een attractief woon- en leefklimaat. Door aantrekkelijke vernieuwende woonzorg-concepten te ontwikkelen wordt niet alleen tegemoetgekomen aan de vraag uit de eigen regio, maar ontstaan er ook kansen om senioren vanuit aangrenzende regio's aan West-Brabant te binden (nieuwe bestedingen!).

Daarnaast zal goed gekeken moeten worden welke concepten nog meer kansrijk zijn voor West-Brabant. Welke kansen liggen er in relatie tot de logistiek en logistiek vastgoed? Kunnen specifieke locaties voor wellness aangewezen worden? Op welke locaties in uw regio is ruimte beschikbaar voor deze initiatieven? Welke partijen hebben belangstelling om nieuwe initiatieven te ontwikkelen? Zijn er grote spelers in de markt (ziekenhuizen) die fuseren en/of vestigingen gaan samenvoegen?

Mogelijke acties

Mogelijke acties waaraan in dit kader gedacht kan worden zijn:

- marktonderzoek naar kansrijke woonzorgproducten voor West-Brabant, die de regio een voorsprong kan geven op andere regio's (zoals de Klokkenberg), evenals het uitdragen van deze kansen (bewustwording);
- transparant maken van de markt voor wonen en zorg (wie is wie?);
- stimuleren van het ontwikkelen van kleinere woonzorgdorpen/wijken/kleine zilveren stad;
- samenbrengen van zorgaanbieders en vastgoedmarkt (corporaties, ontwikkelaars en beleggers), bijvoorbeeld via business club zorg economie of symposia, inventariseren van kansrijke concepten;

- bij grote spelers in de zorg economie inventariseren welke kansrijke samenwerkingsconcepten ook een nadrukkelijke fysieke/vastgoedcomponent hebben;
- ruimte creëren in bestemmingsplannen en streekplannen voor omzetten naar zorgfuncties (in brede zin);
- concentratie van (commerciële en consumentenverzorgende) zorgactiviteiten in een aantrekkelijke en herkenbare zorgboulevard en/of lopende plannen zoals Bavelse Berg en uitbreiding NAC-stadion;
- verkennen regionale behoefte aan clustering van zorgactiviteiten in een concept zoals Hightech Campus Eindhoven.

Regio Leiden heeft veel zorgwoningen nodig

(01-11-06) Voor ouderen en mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap zijn 17.000 extra zorgwoningen nodig in de Leidse regio, de Duin- en Bollenstreek en de Rijnstreek. De woningen moeten er in 2020 zijn. Dat staat in een rapport van zestien gemeenten in de regio.

Van de 17.000 wooneenheden met beschikbare zorg moeten er een kleine 4.000 in Leiden komen. Ook in Katwijk is de behoefte groot (2.288). Behalve nieuwbouw moet ook de kwaliteit verbeteren van de bestaande woonruimtes voor deze groep mensen. Nieuwbouwwoningen moeten zo worden ingedeeld dat mensen er zo lang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen. Daarnaast moeten er voor demente en ernstig zieke mensen nieuwe kleinschalige centra komen met ruim 3.700 plaatsen, 'zoveel mogelijk verspreid over alle gemeenten in de regio'.

Elke wijk en dorpskern moet een zorg- en welzijnssteunpunt krijgen. Volgens het rapport moet er in 2020 zorg aan huis worden geboden aan 30.000 inwoners van het gebied. De behoefte aan geschikte woonruimte en zorg voor hulpbehoevenden is gebaseerd op de prognoses van het aantal ouderen. Door de vergrijzing zijn er in 2020 in de regio 30 procent meer 75-plussers. Het aantal ouderen tussen 55 en 75 jaar stijgt met 32,8 procent. De totale bevolking in de regio groeit met 3,4 procent. Het aantal ouderen met dementie zal 40 procent groter zijn dan nu.

Bron: Vastgoedmarkt e-mail Nieuwsbrief, 1 november 2006

3. Zorg, toerisme en wellness

Waarom dit speerpunt?

Zorgtoerisme en wellness zijn duidelijke groeimarkten. Mensen hechten meer en meer aan het gezond zijn en aan een hele goede persoonlijke verzorging. Men heeft hier bovendien (veel) geld voor over. Ook beschikt men over meer vrije tijd om invulling te geven aan deze behoeften. Dit geldt overigens niet alleen voor de steeds grotere (en rijkere) groep ouderen, maar ook voor (werkende) jongeren.

In West-Brabant zijn rondom zorg, toerisme en wellness nog weinig concrete initiatieven zichtbaar. Dit in tegenstelling tot andere regio's zoals Zeeland, Limburg en Drenthe. West-Brabant heeft echter voldoende potentie om in dit segment verder te groeien. Kansrijke uitgangspunten zijn onder meer de aantrekkelijke ruimtelijke kwaliteit (natuur en aantrekkelijke steden) en de aanwezigheid van een kennis- en expertisecentrum op het gebied van toerisme en recreatie (NHTV Breda). Een ander pluspunt is de ligging van de regio ten opzichte van grote marktgebieden (bevolkingsconcentraties Randstad, Brabant, Vlaanderen).

Bijkomend voordeel van deze beleidslijn is het feit dat deze ontwikkelingen niet alleen kansen bieden voor de stedelijke omgeving, maar zeer zeker ook voor het platteland.

Hoofdlijnen van dit speerpunt

Net als bij de vorige speerpunten zijn ook bij dit agendapunt zaken van belang zoals het creëren van bewustwording, het samenbrengen van partijen, het nader verkennen van kansrijke niches, het stimuleren van initiatieven en het creëren van de juiste randvoorwaarden voor investeringen.

Daarnaast moeten projecten en plannen die al lopen vooral gestimuleerd en verder gebracht worden. De Gertrudisbron in Bergen op Zoom – het ontsluiten van zoetwaterbronnen in combinatie met kuur- en relaxactiviteiten - is hiervan een goed voorbeeld. Zo ook op het gebied van wellness, waar Avans Hogeschool samen met de NHTV¹³ in beeld probeert te brengen welke behoeften er gaan ontstaan en welke opleidingsaanpak in het HBO optimaal past. Het gaat om een kruispunt waar tal van aspecten van

¹³ Een en ander conform bestuurlijke afspraken tussen beide bestuurscolleges.

gezondheidszorg, management, ondernemerschap, marketing en vrije tijdsinvulling elkaar ontmoeten. Zo kunnen studenten bijvoorbeeld worden ingezet bij de ontwikkeling van vernieuwende concepten en ideeën of bij de uitvoering van marktonderzoek en haalbaarheidsstudies. Ook de gemeente Breda oriënteert zich op de kansen en mogelijkheden die zorgtoerisme biedt.

Mogelijke acties

Mogelijke acties waaraan in dit kader gedacht kan worden:

- marktonderzoek naar kansrijke niches en concepten voor West-Brabant, rond wellness bijvoorbeeld;
- stimuleren van de integratie van het thema zorg in toeristische en recreatieve plannen in de regio;
- samenbrengen van spelers in toerisme, zorg, wellness, onderwijs (NVTH en Avans) en financiers, vervolgens kansen verkennen en uitwerken;
- ruimte creëren (fysiek) in bestemmings- en streekplannen voor vernieuwende initiatieven op het gebied van zorg en toerisme;
- actieve, gerichte marketing gericht op kansrijke concepten en doelgroepen;
- inventarisatie van aanwezige expertise op het gebied van zorgtoerisme en wellness binnen de Kamers van Koophandel in Nederland (bijvoorbeeld het project Zorgtoerisme Drenthe (2005), van de Kamer van Koophandel in Meppel).

4. Zorg en arbeidsmarkt

Waarom dit speerpunt?

Een aantrekkelijke arbeidsmarkt kan een belangrijke factor worden voor bedrijven en organisaties in de zorg economie om zich juist in West-Brabant te vestigen. Bovendien draagt de beschikbaarheid van voldoende goed geschoold personeel bij aan de kwaliteit en daarmee de concurrentiekracht van het zorgaanbod in West-Brabant. De Nederlandse arbeidsmarkt wordt – mede door de vergrijzing – steeds krappere en de eisen aan het opleidingspersoneel in de zorg steeds hoger. Tegelijkertijd is het imago van de zorg als werkgever niet bovengemiddeld sterk. Regio's met voldoende geschoold zorgpersoneel zijn, zeker op termijn, bovengemiddeld aantrekkelijk voor bedrijven en instellingen in de zorg economie.

Hoofdpijnen van dit speerpunt

In (West)-Brabant lopen op dit moment een aantal initiatieven (websites) om de koppeling tussen zorg en arbeidsmarkt te stroomlijnen (zie ook bijlage B). We zien in deze initiatieven een goed uitgangspunt om de samenwerking tussen zorgaanbieders en onderwijsinstellingen te versterken en gezamenlijk vernieuwende onderwijsconcepten (werkend leren, competentiegerecht onderwijs, bijscholingstrajecten, et cetera.) te ontwikkelen.

Ook liggen er in de regio mogelijkheden om samenwerking tussen onderwijs, zorginstellingen en bedrijfsleven fysiek te koppelen, bijvoorbeeld op de zorgboulevard in Breda binnen het project "Coach en Care"¹⁴. We denken daarbij bijvoorbeeld aan een skillslab, waar studenten en zorgpersoneel (bijscholing!) kunnen oefenen met vernieuwende technieken in de gezondheidszorg. Tegelijkertijd is een skillslab een interessante plek waar bedrijven hun vernieuwende producten en technieken kunnen demonstreren. Het Skillslab kan daarmee een bovenregionale aantrekkingskracht hebben. Verder liggen er wellicht aanknopingspunten voor zorginstellingen en onderwijsinstellingen in West-Brabant om aan te haken op het project Brabant Medical School (zie kader).

Het is wellicht slim voor de regio om een plan de campagne voor de arbeidsmarkt te maken: hoe zorgt u ervoor dat er straks voldoende gekwalificeerd zorgpersoneel in West-Brabant beschikbaar is, en de regio

¹⁴ Zie bijlage B

daarmee straks extra aantrekkelijk is voor bedrijven, organisaties en initiatieven die ook elders in Nederland kunnen plaatsvinden?

De Brabant Medical School is een samenwerkingsverband van opleidingsziekenhuizen en opleidingsinstituten in Noord-Brabant. Het gaat met name om leerplaatsen in de bestaande ziekenhuizen. De Brabant Medical School heeft geen eigen ruimte of gebouw. Het aantal werkplekken wordt de komende jaren fors uitgebreid: van 55 co-assistenten naar 150. Ook worden nieuwe opleidingen gestart: medisch ingenieur (20 plaatsen), medisch psycholoog (30 plaatsen) en nurse practitioner (50 plaatsen).

Mogelijke acties

Mogelijke acties waaraan in dit kader gedacht kan worden zijn:

- goede prognoses over de omvang van de arbeidsmarkt- en opleidingbehoefte van de zorgsector en zorg economie, inclusief analyse van knelpunten op de zorggerelateerde arbeidsmarkt (match vraag-aanbod);
- imagocampagne zorg: onderzoeken van de mogelijkheden voor een soort ´Index-TC´ voor de zorg (kan ook een vervolgactie zijn op de knelpuntenanalyse), promotie van het studeren en werken in de zorgsector onder jongeren, samen met ziekenhuizen, onderwijsinstellingen, zorginstellingen;
- intensivering samenwerking zorgonderwijs (ROC's, HBO's) en arbeidsmarkt (competentiegericht leren, leerwerkplekken, aard en omvang stages, et cetera.);
- voortbouwen op en waar mogelijk uitbouwen van initiatieven als Coach & Care (Breda), inventariseren van knelpunten en deze oplossen, benoemen van aanvullende kansen en deze doorontwikkelen, et cetera.
- studenten opleiden in ondernemerschap en zorg, ontwikkelen van vernieuwende opleidingen op dit vlak (zoals Sport, Gezondheid en Management);
- ontwikkelen van omscholingstrajecten naar zorgfuncties.

5. Investeringsbevordering zorggerelateerde bedrijven en instellingen

Waarom dit speerpunt?

Door in te zetten op het aantrekken van zorggerelateerde bedrijven en instellingen wordt gewerkt aan het verder versterken van de economische structuur van West-Brabant. Juist in deze sterk dynamische zorgmarkt liggen kansen om nieuwe bedrijven en instellingen aan West-Brabant te binden. Met de goede bereikbaarheid, aanwezigheid van verschillende grote spelers in de zorg (ziekenhuizen, zorginstellingen, productie- en logistieke bedrijven, et cetera.)¹⁵ en de aanwezigheid van meerdere werklocaties heeft West-Brabant hiervoor een aantal sterke troeven in handen.

Gelet op de kwaliteiten van de regio en de dynamiek in de markt zien we bijvoorbeeld goede mogelijkheden voor het aantrekken van vooral zorggerelateerde logistieke bedrijven (distributiecentra) en kantoren (hoofdkantoren, Benelux-kantoren, verkoopkantoren).

Hoofdpijnen van dit speerpunt

Bij investeringsbevordering gaat het om verschillende actielijnen. Allereerst betreft het de meer generieke economische promotie. Het op de kaart zetten en in beeld brengen van West-Brabant als vestigingsplaats voor zorg economie. Denk aan allerlei marketingacties zoals de ontwikkeling van promotiemateriaal, het opstellen van een website, meerdere goede mailings, veel free PR en de organisatie van seminars/congressen.

Daarnaast gaat het om de pro-actieve acquisitie van bedrijven, zowel op de kantorenmarkt als op de bedrijfsruimtemarkt. Bij kantoorvestigers gaat het dan om een breed scala aan diensten als hoofd-/regio kantoren van zorgverzekeraars, zorgaanbieders, sportbonden, gespecialiseerde adviesbureaus, patiëntenverenigingen, et cetera. Bij bedrijfsruimte liggen vooral kansen in de logistiek en wellicht een enkele productievestiging.

¹⁵ In hoofdstuk 2 gingen we al in de kwaliteiten en van West Brabant als vestigingsplaats voor zorggerelateerde bedrijven en instellingen.

Een derde lijn van de investeringsbevordering is het verankeren van bestaande bedrijvigheid in de zorg economie. Dit kan via gericht accountmanagement, maar ook door een goede samenhang met het eerste agendapunt dat meer gericht is op structuurversterking. Dus op zoek gaan naar kansrijke koppelingen tussen bedrijven en instellingen in de West-Brabantse zorg economie.

Al met al liggen hier duidelijke dwarsverbanden met strategische speerpunten die we eerder uitwerkten (zie bijvoorbeeld de speerpunten zorg en vastgoed, zorg en arbeidsmarkt). Uiteraard is het voor de bedrijven en instellingen ook heel erg belangrijk dat de randvoorwaarden voor vestiging en/of uitbreiding optimaal zijn (ruimte en regelgeving bijvoorbeeld, maar ook personeel).

Mogelijke acties

Mogelijke acties waaraan in dit kader gedacht kan worden zijn:

- integratie van het thema zorg economie in andere marketing- en acquisitie-inspanningen in de regio/provincie;
- nadrukkelijker aanhaken bij het Human Health-programma van de BOM;
- het opstellen van een marketing- en acquisitieplan voor zorggerelateerde bedrijvigheid;
- accountmanagement naar grootste/belangrijke/snelgroeiende werkgevers in de zorg economie;
- nadenken over specifieke locaties voor zorggerelateerde bedrijvigheid (starters?, zorgboulevard?, zorgpark?);
- stimuleren van kennisdeling, ketenintegratie en samenwerking van bedrijven, instellingen, zorgaanbieders: clustervorming/verankering. Link zorg economie en procesindustrie?

Verlies lokale en regionaal verzorgende initiatieven niet uit het oog

Hiervoor ging het misschien veel over het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid, investeringen en werkgelegenheid van buiten de eigen regio. We willen hier echter benadrukken dat het van belang is de lokaal en regionaal verzorgende initiatieven zeker niet uit het oog te verliezen. Juist de regionaal verzorgende markt is sterk in West-Brabant vertegenwoordigd. Zij zijn verantwoordelijk voor de kwaliteit van het bestaande zorgaanbod in de regio en daarmee voor de concurrentiekracht van de markt. Bovendien vormen ze een goede voedingsbodem voor nieuwe, kansrijke initiatieven in de zorg en startende ondernemingen (zie bijlage B). Het is daarom van belang de focus niet alleen te richten op bedrijven en instellingen buiten de

regio, maar vooral ook samen met gevestigde zorginstellingen en bedrijven binnen West-Brabant de mogelijkheden voor innovatie en het uitbouwen van de zorgmarkt te verkennen.

Economische effecten

We gingen in dit advies uitgebreid in op de vijf kansrijke speerpunten die we zien om zorg economie in West-Brabant een extra impuls te geven. Maar welke economische effecten zijn hiervan te verwachten? In tabel 1 is per speerpunt aangegeven in hoeverre het bijdraagt aan de economische structuurversterking in West-Brabant.

Tabel 1: mogelijke resultaten en economische effecten per speerpunt

	Verbetering kwaliteit regionale zorgaanbod	Aantrekken consumptieve zorgbestedingen	Verankerende bestaande bedrijven	Aantrekken nieuwe investerings
1. Zorginnovatie en zaken doen in zorg	+ +	0/+	+	0
2. Zorg en vastgoed	0/+	0/+	+	+(+)
3. Zorg toerisme en wellness	+	+	+	+
4. Zorg en arbeidsmarkt	+	0/+	++	0/(+)
5. Investeringsbevordering in de zorg	0/+	0	+	++

Bron: Stec Groep, 2006

Advies 2. Zet een praktische organisatie neer rondom zorg economie in West-Brabant

In dit advies wordt ingegaan op enkele kritische succesfactoren voor het verder brengen van de zorg economie in West-Brabant.

1. benoem een trekker;
2. stel tijd en menskracht beschikbaar;
3. doe bovengemiddeld aan marketing.

Zorg voor een trekker

Er is op dit moment niemand in West-Brabant die echt trekt aan zorg economie en als natuurlijke leider kan worden beschouwd. Moeten de verschillende gemeenten binnen West-Brabant dit gaan doen? Of de Kamer van Koophandel West-Brabant, het REWIN of het SES bijvoorbeeld, juist om de economische betekenis van

zorg te benadrukken? Of een dedicated, onafhankelijke stuurgroep? Een echte trekker is nodig om de een strategische agenda rond zorg economie uit te werken, het thema continu te agenderen, initiatieven aan te jagen, partijen bij elkaar te brengen en draagvlak te creëren voor zorg economie. Niet als partij die een blauwdruk maakt, maar als inspirator voor een groot publiek.

Een goed voorbeeld van een vergelijkbaar initiatief (weliswaar op kleinere schaal) is het Impulsteam Zorg en Welzijn van de Economische Adviesraad Dordrecht. Hierin werken de gemeente en verschillende zorgpartijen uit Dordrecht samen om structuurversterkende projecten rond zorg van de grond te krijgen. Voorbeelden op regionale schaal zijn onder meer Health Valley (versterking van het medisch en technologisch cluster in Oost Nederland) en Human Health (Noord-Brabant, zie bijlage B).

Maak tijd en energie vrij en regel aanjaagbudgetten

Voldoende procestijd voor het zoeken naar partners is een randvoorwaarde voor succesvolle ontwikkeling van nieuwe concepten en ideeën voor zorg economie in West-Brabant. Tijd om te leren samenwerken, te kunnen netwerken met anderen, business cases uit te denken en te werken aan projecten. Mensen moeten elkaar vinden en samen tot ondernemerschap komen. Dit geldt veel meer dan in andere meer uitgekristalliseerde sectoren. Hiervoor moet tijd en menskracht beschikbaar zijn. Ook is het van belang om zorg te integreren in innovatieprogramma's zoals REAP.

Verbeter de marketing

West-Brabant staat niet bekend als echte regio voor 'zorg economie'. Investeer daar veel in, andere regio's zijn namelijk (zeer) actief met marketing en beschouwen een sterk imago terecht als belangrijk voorportaal van investeringen. West-Brabant is als regio met een bescheiden zorgimago en een gering trackrecord extra gebaat bij sterke marketing (zie ook advies 1, agendapunt 5).

Advies 3. Rol Kamer van Koophandel West-Brabant bij de uitwerking van de strategische agenda

Nu de resultaten van deze marktverkenning bekend zijn en duidelijk is dat er in West-Brabant kansrijke aanknopingspunten liggen om zorg economie verder (stuwend) uit te bouwen, is het van belang dat er vervolgstappen worden gezet. Het is vooral zaak dat ondernemers, zorginstellingen en overheden dit thema

oppakken en uitwerken. Ons advies over de rol die de Kamer van Koophandel West-Brabant hierin kan spelen staat in deze paragraaf.

1. Neem zorg economie op in uw werk- en actieplannen

De kansen en mogelijkheden die zorg economie West-Brabant te bieden heeft zijn legio. De 'sense of urgency' is echter nog onvoldoende aanwezig bij bedrijven en instellingen. We zien voor de Kamer van Koophandel West-Brabant een belangrijke taak weggelegd om ondernemers in West-Brabant te wijzen op de kansen die zorg economie biedt, het vergroten van de bewustwording dus. Neem daarom zorg economie op in actieplannen en werkplannen, baken kansrijke thema's af (zie advies 1) en ontwikkel initiatieven om zorg economie te stimuleren. Wijs bij voorkeur iemand binnen de organisatie aan die verantwoordelijk is voor het thema zorg economie. Monitor regelmatig de resultaten van de inspanningen en stel plannen bij indien dit noodzakelijk is.

2. Inventariseer de aanwezige kennis rond zorg economie binnen uw eigen organisatie

Ook in andere delen van Nederland wordt volop gewerkt aan vernieuwende ideeën rond zorg en economie. Bij een aantal is de Kamer van Koophandel nauw betrokken weten we. Zo is bijvoorbeeld afgelopen jaar door de Kamer van Koophandel Drenthe een uitgebreid onderzoek uitgevoerd naar de kansen voor zorgtoerisme in Drenthe. We adviseren een inventarisatie te maken van de diverse projecten en initiatieven waarbij de verschillende Kamers van Koophandel andere regio's in het land betrokken zijn (geweest). Het kan haast niet anders dan dat hier een schat aan informatie ligt, waarop eenvoudig voortgebouwd kan worden.

3. Zorg voor de uitgebreide PR rond de resultaten van deze marktverkenning

De economische kansen van zorg economie zijn nog onvoldoende bekend bij bedrijven en overheden in West-Brabant. De adviezen in dit rapport zijn daarom belangrijk voor iedere marktpartij en instelling die direct of indirect te maken heeft met zorg economie in West-Brabant: (waar) kan ik zaken doen in de zorg economie? We adviseren deze adviezen dan ook aan een breed publiek in West-Brabant bekend te maken, door er de nodige PR aan te geven. Denk daarbij aan:

- het uitgeven van persberichten en het breed verspreiden van de resultaten van dit onderzoek;
- het thema centraal stellen bij eindejaarsbijeenkomsten;
- ontwikkeling van een flyer/poster met de meest kansrijke speerpunten voor West-Brabant;

- het beschikbaar stellen van het rapport op de website van de Kamer van Koophandel West-Brabant en/of per mailing versturen;
- het versturen van de resultaten aan key-players in de West-Brabantse (zorg)economie (bedrijven, zorginstellingen, gemeenten (afdeling EZ/RO), provincie Noord-Brabant, BOM, REWIN, REAP, BZW);
- organiseren van excursies naar aansprekende referentieprojecten;

Met deze acties worden ondernemers, instellingen en overheden in West-Brabant geprikkeld na te denken over de kansen die zorgconomie te bieden heeft. Richt de acties niet alleen op de grote, bekende bedrijven en instellingen, maar zet breed in. Een belangrijk deel van de zorgmarkt bestaat juist uit kleine ondernemers en instellingen. Hier leven vaak de zeer creatieve ideeën die de basis kunnen vormen voor nieuwe zorgconcepten, product-marktcombinaties, et cetera.

4. Organiseer een congres/seminar, gebruik de resultaten van deze marktverkenning als uitgangspunt

Resultaten van deze marktverkenning bieden een goede basis voor de organisatie van een congres of seminar rond het thema zorgconomie. Vanuit de Kamer van Koophandel West-Brabant kan zo (nogmaals) een bijdrage geleverd worden aan de bewustwording van de economische impact van deze sector en de kansen en bedreigingen die er zijn.

Nodig betrokken zorgaanbieders, dienstverleners en overheden uit en presenteer de bevindingen van deze marktverkenning. Samen met de aanwezigen kan vervolgens rond bepaalde thema's in groepen gediscussieerd en gebrainstormd worden. Hoe kijken marktpartijen aan tegen de geschetste kansen? Welke knelpunten zijn er nog? Welke rol kunnen overheden in West-Brabant spelen om initiatieven tot een succes te maken?

Een dergelijk congres/seminar kan gezien worden als aftrap om het thema zorgconomie op de West-Brabantse kaart te zetten en ondernemers en bestuurders/ambtenaren met elkaar in contact te brengen, om invulling te geven aan de rol van de Kamer van Koophandel West-Brabant als bruggenbouwer. Een dergelijk initiatief wordt over het algemeen zeer gewaardeerd door betrokken partijen. Iedereen weet dat de zorgmarkt kansen biedt, maar er zijn er maar weinigen die hiervan tot op heden weten te profiteren. Een seminar/congres kan een springplank vormen voor nieuwe contacten en de uitwerking van innovatieve

ideeën en concrete projecten zo is onze ervaring. Ook andere regio's organiseren vergelijkbare bijeenkomsten rondom dit thema (zie kader).

In het voorjaar van 2006 organiseerde VNO-NCW bijvoorbeeld het congres Zorgeconomie in Noord-Nederland, een dag met ruim 350 deelnemers, waaraan zelfs in de nationale pers aandacht werd besteed. Eind november wordt in Kerkrade en Maastricht een internationaal congres Silver Europe georganiseerd rond het thema vergrijzing. Vijf kansrijke segmenten komen aan bod: Health and Lifestyle, Living and Home Environment, Work and Income, Tourism and Culture en Communication en Networking.

5. Organiseer workshops rond kansrijke speerpunten, breng partijen bijeen en verken gezamenlijke kansen

In kleiner verband dan een congres/seminar kan gedacht worden aan de organisatie van één of enkele workshops rond kansrijke thema's binnen de zorgeconomie. Denk daarbij zeer zeker aan iets met starters maar ook aan thema's als wellness en sport, zorgtoerisme, zorg en arbeidsmarkt, marketing en acquisitie, et cetera. In de vorm van een workshop worden betrokken bedrijven, instellingen en overheden bijeengebracht en verkent men gezamenlijk de kansen en mogelijkheden die West-Brabant te bieden heeft en de randvoorwaarden die hiervoor moeten worden gecreëerd. Op deze wijze wordt een basis gelegd voor de ontwikkeling en uitwerking van kansrijke nieuwe projecten¹⁶.

6. Ontwikkel een netwerk en platform rond zorgeconomie West-Brabant

Intensivering van samenwerking tussen zorgaanbieders en zorggerelateerde bedrijven en instellingen is een belangrijke voorwaarde om in een sterk concurrerende markt als de zorg het hoofd boven water te kunnen houden. Het is dan ook van groot belang dat betrokken partijen elkaar makkelijk weten te vinden en op de hoogte zijn van de ontwikkelingen die er spelen. In de praktijk blijkt dit echter niet eenvoudig en ontbreekt het aan transparantie, zo blijkt uit gesprekken in West-Brabant en daarbuiten. Met de ontwikkeling van een netwerk rond het thema zorgeconomie (bijvoorbeeld in de vorm van een impulsteam) biedt u een platform waar zorgpartijen elkaar kunnen vinden. Een dergelijk netwerk kan op verschillende manieren vorm worden gegeven. We denken bijvoorbeeld aan:

¹⁶ Een vergelijkbaar initiatief werd medio oktober 2006 in Breda (landgoed de Klokkenberg) georganiseerd door Vitalis rond het thema Ondernemersschap en Markwerking in de Ouderenzorg.

- een website 'Zorg in West-Brabant': met ondermeer een database van zorgpartijen (gerubriceerd), een overzicht van lopende initiatieven in de regio, een ideeënbox, relevante marktinformatie (studies, rapporten et cetera);
- netwerkbijeenkomsten rond aansprekende thema's;
- lobbyclub voor kansrijke initiatieven richting gemeenten;

Kosten en capaciteit die gemoeid zijn met de ontwikkeling en het onderhoud van dit platform (beheer website), kunnen worden bekostigd vanuit sponsorgelden. Bij sponsoren kunt u denken aan deelnemende ondernemers en instellingen, provincie Noord-Brabant, gemeenten, BOM (mogelijk vanuit het innovatieprogramma Brabant?)¹⁷, BBT (Brabants Bureau voor Toerisme) et cetera.

Samengevat zal de rol van de Kamer van Koophandel West-Brabant vooral liggen op het gebied van bewustwording onder bedrijfsleven en overheid ('wakker schudden'), stimulering en aanjagen van projecten en processen en het bevorderen van netwerken in de zorgeconomie. Daar waar mogelijk moet de Kamer van Koophandel West-Brabant er voor zorgen dat zorgeconomie goed geïntegreerd wordt in bestaande economische acties, overleggen, programma's en netwerken in West-Brabant. Op specifieke terreinen die dicht bij de eigen 'core business' liggen, zoals startersbeleid, kan men zelf acties opzetten en uitvoeren. Voor een belangrijk deel zal de uitvoering ook juist bij andere partijen, in en rond de zorgeconomie en de regiostimulering, moeten liggen. Tevens kan de Kamer van Koophandel West-Brabant een belangrijke bijdrage leveren aan verdere stimulering van de zorgeconomie door uitvoering van een haar kerntaken, namelijk een sterke lobby voeren voor een uitstekend economisch vestigingsklimaat in de regio, zowel fysiek (locaties, bereikbaarheid) als niet-fysiek ('governance', vergunningen).

¹⁷ Zie bijlage B voor de mogelijkheden die het innovatieprogramma Brabant biedt.